

UOT 370.18

DİSTANT TƏHSİLİN İNKİŞAFI: TEXNOLOGİYALAR, PEDAQOGİKA VƏ TƏŞKİLATLAR

Şərifov Z.Z., Həsənov V.H., Sadıqov V.B., İbrahimli E.N.

Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası
Az1000, Bakı şəh., Z.Əliyeva küç., 18

E-mail: vgasanov2002@yahoo.com, vuqar.mirsadiq@asco.az

Xülasə. *İllər keçdikcə distant təhsilin forma və metodları inkişaf edərək tez-tez müzakirə olunur. Çox vaxt məsafədən təhsilin təkmilləşdirilməsi tədrisdə istifadə olunan dominant texnologiyalar baxımından müzakirə edilir. Xüsusilə, uzun müddətli səfərlərdə olan dənizçilərin təhsilinin təşkilində distant tədris böyük önəm daşıyır. Bu məqalədə distant təhsilin pedaqogika baxımından inkişaf etdirilməsi, yəni məsafəli təhsil üçün iş bölgüsünün qurumlar arasında yeni bir təşkilati strukturu təklif edilir.*

Аннотация. *Поскольку формы и методы дистанционного обучения развиваются с годами, они часто обсуждаются. Часто улучшение дистанционного образования обсуждается с точки зрения доминирующих технологий, используемых в обучении. Дистанционное обучение особенно важно при организации обучения моряков, находящихся в море. В данной статье предлагается педагогическое развитие дистанционного образования, то есть новая организационная структура, в которой можно наблюдать разделение труда между учебными заведениями.*

Abstract. *As forms and methods of distance learning have evolved over the years, they are often discussed. Frequently, the improvement of distance education is agitated in terms of the dominant technologies used in teaching. Distance learning is especially important when organizing training for sailors on long journeys. This article proposes the pedagogical development of distance education, that is, a new organizational structure in which the division of labor between educational institutions can be observed.*

Açar sözlər: *distant təhsil, texnologiya, dənizçi, pedaqogika*

Ключевые слова: *дистанционное образование, технология, моряк, педагогика*

Key words: *distance education, technology, sailor, pedagogy*

Giriş. Azərbaycan Respublikasının "Təhsil haqqında" qanununda distant təhsil forması nəzərdə tutulsa belə, indiyə qədər onun hüquqi-normativ bazası formalaşmamışdır. Azərbaycan universitetlərində distant təhsilin ayrı-ayrı elementləri pilot layihələr olaraq TEMPUS, Erasmus+ proqramları çərçivəsində məsafədən (onlayn) təhsil xidmətləri kimi tətbiqini tapmışdır. Bu baxımdan AzTU-nun regional koordinatorluğu ilə son illər icra edilmiş Avropa layihələri, xüsusilə "Rusiya Federasiyası, Çin və Azərbaycanda binaların enerji səmərəliliyi və ekolojiyi üzrə distant və açıq təhsil formatında peşə bakalavri" Erasmus+LPEB №561732-EPP-1-FR-EPPKA2-CBHE-JP layihəsi çox xarakterikdir. Layihənin beynəlxalq pilot qrupuna distant təhsil platformasına malik aparıcı Avropa universitetləri - Fransanın CNAM və Grenobl Akademiyası, İtaliyanın UNINETTUNO-TELEMATIKA, Almaniyanın Leypsiqlə Texniki Universiteti və digər universitetlər daxildir [1].

Dünyada distant təhsil proqramı təklif edən ali təhsil müəssisələrinin sayı son 20 ildə xeyli artmış və əksər ölkələrdə distant təhsil qəbulları aparılmaqdadır.

Müasir dövrümüzün texnologiyalarında olduğu kimi "distant təhsil" termini bir qədər köhnəlmiş görünə bilər. Hazırda bu sistem vacib olan texnologiyalardan istifadə edilərək inkişaf

etdirilir. Lakin hələ də "məsafədən təhsil" bir tədqiqat və təcrübə sahəsi olaraq mövcuddur və bir çox təhsil işçiləri, praktiklər özlərini "distant təhsil" sahəsindəki kimi müəyyənləşdirirlər.

Müasir dövrdə distant təhsili təkmilləşdirmək üçün çoxsaylı cəhdlər edilmişdir. Onların əksəriyyəti distant təhsili istifadə olunan dominant texnologiyalar baxımından araşdırmışlar. Distant təhsil və texnologiyalar bir-birindən ayrılmaz hesab olunur, çünki tələbələrə məsafədən çatdırmaq üçün müəyyən alətlərdən və ya texnologiyalardan istifadə etmək lazımdır. Təlimat texnologiyaları yaxından araşdırılsa da, bu texnologiyaların təşkilati çevrilməsinə diqqət yetirilməsinə ehtiyac duyulur.

Tədris rejimi və ya distant təhsilin təhsil modeli dəyişdirilərkən, müəssisə bu cür dəyişiklikləri təmin etmək və həyata keçirmək üçün təşkilati strukturunu yenidən qurmalı və ya dəyişdirməlidir. Əslində bir çox məsafəli təhsil müəssisəsi yeni texnologiyalara uyğunlaşmaq, tədris və öyrənmə metodlarını mənimsəmək üçün geridə qala bilər.

Distant təhsilin inkişaf mərhələləri:

1. Texnoloji inkişaf

Distant təhsilin tarixi bizə inkişaf edən texnologiyalardan xəbər verir. Bates [2] və Peters [3] distant təhsilin üç mərhələdən keçdiyini qeyd etmişlər.

Birinci mərhələ məsafədən təhsil, əsasən mətnləri kitab, məqalə və s. şəklində çatdırmaq üçün yazılı və çap olunmuş mətnlərdən və e-poçt xidmətlərindən istifadə edənlərə aiddir. Bu çap əsaslı qiyabi təhsildir. Birinci mərhələdə müəllimlər və tələbələr arasındakı qarşılıqlı əlaqə ümumiyyətlə poçt ilə göndərilən əl yazılı mətnləri nəzərdə tutan yazışmalarla məhdudlaşır. Tələbənin qiymətləndirməsi, ümumiyyətlə ümumiləşdirici və kursun sonuna qaldığına görə bu rejimdə tələbənin öyrənmə dərəcəsini dəyərləndirmək çətindir.

İkinci mərhələ radio və televiziyanın təlimat vasitəsi kimi istifadəsi ilə çap materiallarına əlavə xarakterizə olunur. Bu mərhələ tez-tez məsafənin "sənaye rejimi" adlandırılır. Yəni tədris materiallarının hazırlanması və çatdırılması ilə yüksək ixtisaslı kadrlar və eyni anda minlərlə tələbə yetişdirmək potensialı başa düşülür. Dünyada bir çox universitetlər, o cümlədən İngilis Açıq Universiteti, Türkiyədəki Anadolu Universitetinin, Qiyabi Təhsil Fakültəsi, Koreya Milli Qiyabi Universiteti və Yaponiyanın Qiyabi Universiteti ikinci inkişaf mərhələli təşkilatlar olaraq başladı.

Bu sistem qurulduqda, televiziya və radio kimi yayım vasitələri kütləvi auditoriyaya asanlıqla çatdıqları üçün tədris vasitələri olaraq seçildi və açıq (qiyabi) universitetlərin təhsil imkanlarını genişləndirmək missiyasına uyğun gəldi. Bu universitetlərin hamısı milli təşəbbüslər kimi başladı və müvafiq hökumət qurumları tərəfindən yaxından dəstəkləndi. Yaponiyanın Açıq Universitetində (YAU) vətəndaşları ömür boyu təhsil imkanları ilə təmin etmək üçün hökumət tərəfindən bir televiziya və radio stansiyası ayrıldı.

Üçüncü mərhələ distant təhsildə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə edilir, yəni məzmunun çatdırılmasına əlavə olaraq qarşılıqlı əlaqəni təmin edir. İKT-nin istifadəsində interaktivliyin iki cəhəti var: interaktiv multimedia təlimində öyrənən ilə məzmun arasındakı interaktivlik, multimedia öyrənmə materiallarının (CD-ROM və Veb) vasitəsilə təmin edilir; ikinci cəhət isə müəllimlər və tələbələr arasındakı qarşılıqlı əlaqə və tələbələrin öz arasındakı interaktivliyi özündə əks etdirir. Sonuncu interaktivliyi, fikrimizcə, axırıncı mərhələ distant təhsil adlandırmaq olar.

Üçüncü mərhələ distant təhsil, öyrənənlərdən asılı olaraq məzmunun fərdiləşdirilməsinə imkan verir.

Taylor [5] beş mərhələli məsafədən təhsil təklif edir:

- 1) Çap texnologiyasına əsaslanan "Yazışma Modeli";
- 2) Çap, audio və video texnologiyalarına əsaslanan "Multi-Media Modeli";
- 3) "Tele-öyrənmə modeli". Telekommunikasiya texnologiyalarının tətbiqetmələrinə əsaslanan "Tele-öyrənmə modeli" sinxron rabitə üçün imkanlar təmin edir;
- 4) Onlayn əsaslı "Online Öyrənmə Modeli". Onlayn vasitəsilə öyrənmə məzmunlu materialların çatdırılmasını təmin edir;

5) İnteraktiv təbiətə əsaslanan “Ağıllı Öyrənmə Modeli” (internet üzərindən). Bu model əvvəlki modellə müqayisədə sosial media və Web 2.0 yaranmadan əvvəl təklif edildiyi üçün, yeni yaranmaqda olan bu model distant təhsil mərhələsini əvvəl tam əhatə etmirdi. Hazırda Web 2.0 adlanan (sosial şəbəkələr) texnologiyasından geniş şəkildə istifadə edilir.

2. Pedagoji inkişaf

Anderson və Dron [4] dominant pedaqogikası baxımından üç mərhələli distant təhsil təklif edir:

- 1) İdrak-davranışçı pedaqogika,
- 2) Sosial-yaradıcı pedaqogika,
- 3) Distant təhsil pedaqogikası.

Anderson və Drona görə, birinci mərhələ, idrak-davranışçı pedaqogikası, kompüter və İKT-dən istifadə edərək düşünmənin və öyrənmənin məqsədyönlü dəyişməsinə xarakterizə edir.

Distant təhsil pedaqogikasının ikinci mərhələsi, sosial-yaradıcı pedaqogika, Viqotski və Dyuinin əsərlərində meydana gəldi və tədris əvəzinə daha çox öyrənməyə yönəldi. Bu pedaqogikada insanın qarşılıqlı təsiri (tələbə-müəllim və tələbə-tələbə) vurğulanır ki, bu da bir müəssisənin mənimsəməsinə bəla başa gəlir.

Üçüncü mərhələ, distant təhsil pedaqogikası, şəbəkə əlaqələri ətrafında qurulur və tələbələrin seçdikləri şəbəkə icmalarında fəal iştirak etmək qabiliyyətinə əsaslanır.

Anderson və Dronun dedikləri kimi, “Ünsiyyətçilik təkcə hər hansı bir mərkəzdə müəyyən kollektivlə öyrənməkdə deyil, həm də tələbənin özünün qabiliyyəti və bacarığı əsasında formalaşır. Distant təhsil və ictimai-yaradıcı pedaqogika arasında elə də böyük fərq yoxdur, lakin tələbələrin öyrənməsinə nəzarətdə, öyrətmə və öyrənmə prinsipində müəyyən qədər fərq var. Əvvəlki məsafədən təhsil paradigmalarında, tələbələrin öyrənməsinin dizaynında və qiymətləndirilməsində qurumların rolu olduqca böyükdür.

3. Təşkilati inkişaf

Distant təhsilin təkamülü indiyə qədər dominantlığı baxımından mərhələli formada öyrənilmişdir. Burada məsafəli təhsilin üç təşkilati modelə bölünməsi təklif olunur. Distant təhsilin ilk təşkilati modeli distant təhsilə ənənəvi və ya tamamlayıcı “əlavə modeldir”, bəzi səbəblərdən ənənəvi təhsildən kənarda qalanları hədəfə alan və təhsilə əlavə olduğundan “internet şəbəkə və kapital” tələb edir [6]. Distant təhsil proqramları kampus proqramlarına əlavə olduğundan, distant təhsil proqramları təqdim etmək üçün institutun investisiyası minimaldır, “xarici proqramlar” və “xarici təhsil” adlanan xüsusi bir ofis tərəfindən idarə olunur.

“Müstəqil təhsil” və ya, “sərbəst öyrənmə”, distant təhsildə başqa cür “qeyri-ənənəvi və açıq təhsil” adlanır [7]. İnternetin distant təhsildə tətbiqindən sonra bir çox mövcud təhsil müəssisəsi bu əlavə modeli əsas götürmüş, tədris və təlimin ikili üsulunu (onlayn və oflayn) tədrisini təklif etməyə başlamışdır. Bu cür qurumların bir çoxunda məktəb və şöbələrə kömək etməkdə ixtisaslaşmış bir şöbə, məsafədən təhsil sinifləri və kursları yaradıldı, məktəblər və şöbələr tələbə bazalarını kampus içərisindəki şagirdlərdən daha da genişləndirməyə başladılar. Distant təhsilin ikinci mərhələsi əvvəllər müzakirə olunan sənaye modelidir. Sənaye modeli yüzlərlə və ya minlərlə tələbənin eyni proqramda eyni məzmunundan və eyni metoddan istifadə edərək öyrəndiyi kütləvi təhsil ilə əlaqələndirilmişdir. Bunu təmin etmək üçün qurumun daxilində əmək bölgüsü olmalıdır; xülasə, bu da kursların çatdırılma “sənaye” modeli olur. Radio, televiziya, telekommunikasiya peykləri və kabel televiziya kimi təhsil yayımından istifadə edən qurumlar özlərini bu modelə uyğunlaşdırmalıdır, çünki bu cür yayım proqramlarının hazırlanması çox əmək tələb edir və bunun üçün fərqli bacarıq və təcrübə tələb olunur. Bu təşkilati modelin çatışmazlıqları bunlardır: öyrənənlərin dəyişən ehtiyaclarına cavab vermək çətinliyi, yeni metodlar və məzmunun tətbiq edilməsinin çevik olmaması və böyük təşkilati xərclərin olmasıdır.

Üçüncü və yeni ortaya çıxan distant təhsil modeli, qurumların tətbiq edə biləcəyi “müvəqqəti modeldir”. Bu modeldə müasir texnologiyalardan istifadə, fərdiləşdirilmiş təlim proqramları və strukturlarının təmin edilməsi həyata keçirilməlidir. Bununla yanaşı, bir qurumun müxtəlif

tələbələrin ehtiyaclarından asılı olaraq bütün müxtəlif proqramları və sistemləri təklif etməsi çox baha başa gəlir. Beləliklə, bir müəssisə bir tələbənin bütün öyrənmə prosesinin bir hissəsini əhatə edən xidmətlər təklif edə bilər.

Məsələn, bir qurum öyrənmə məzmunu təklif edə bilər, digər bir qurum isə dərslik və tələbə dəstəyi verə bilər. Bununla yanaşı, bəzi digər qurumlar tələbələrin nə öyrənib və mənimsədiyini biliklərin qiymətləndirilməsini təklif edə bilər. Bu, tələbələrin tələblərini ödəmək üçün müəssisələr arasında əmək bölgüsüdür. Tələbələrin nail olmaq istədikləri öyrənmə hədəflərinə əsaslanan müvəqqəti bir qurum tərəfindən təşkil edilir. Bu üçüncü təşkilati model hələ də ortaya çıxmaqdadır və hələ eksperimental əsaslardan kənarda görünməmişdir. Yuxarıda bəhs edildiyi kimi, bir çox fərqli məsafədən təhsil modeli var və ümumiyyətlə bir təşkilədən digərinə keçmək və ya özünü bir modeldən digərinə çevirmək üçün böyük universitetlərdən səylər tələb olunur. Bir qurumu fərqli bir təşkilat və ya model quruluşuna çevirmək əvəzinə yeni bir işə başlamaq çox asandır.

Nəticə. Müasir dünyada zaman keçdikcə əlavə xüsusiyyət və texnologiyalarla məsafədən təhsil daha mürəkkəb və çoxşaxəli hala gəldi. Bu gün texnoloji mövcudluq dövründən əvvəl yaradılan təhsil müəssisələri bu texnoloji inkişafdan faydalanmaq üçün özlərini yenidən qurmalıdırlar. Hazırda yeni müasir texnologiyalarla bir tələbə üçün fərdi tələbat və istəklərinə görə fərdiləşdirilə bilən ideal bir öyrənmə mühitinə nail olmaq mümkündür. Bunun üçün təhsil müəssisələri, tələbələri bu gün və yaxın gələcəkdə tələb olunan bacarıqlarla təchiz etmək üçün öz fəaliyyətlərini yenidən nəzərdən keçirməlidirlər.

Ədəbiyyat

1. Hüseynov, H.Ə. Distant təhsil elmi-texnoloji və sosial inkişafın tərkib hissəsidir //"Təhsil" qəzeti. -2019. -23 oktyabr.
2. Technology, e-learning and distance education: Routledge Falmer/ T. Bates, Books. -Germany: - 2005. -482 pp.
3. Peters, O. Distance education and industrial production: A comparative interpretation in outline. - 1994. -p.107- 127.
4. Anderson, T. Three generations of distance education pedagogy/ T. Anderson, J. Dron// The International Review of Research in Open and Distance Learning, -2010. 12(3), -p. 80-97.
5. Taylor, J. C. Fifth generation distance education//e-Journal of Instructional Science and Technology (e-JIST), -2001, 4(1), -p.1-14.
6. David Murphy (Ed.) International Handbook of Distance Education / M. H. Terry Evans. - Bingley: Emerald Group Publishing Limited. -2008. -568 pp.
7. Distance Education in the United States: Past, Present, Future. Educational Technology (2011)/ F. Saba. -2011. 51(6), -p.11.